

این مسجد را یک کار آفرین عهد قجر ساخت

■ مسجد جامع اوین
■ میدان شهید شهرباری، خیابان اوین

اینجا میعادگاه چند نسل از اهالی اوین است، از روزهایی که اوین آبادی خوش آب و هوایی بود در قلب شمیران تا اکنون که اوین محله‌ای در شمال تهران است، اوینی‌ها بسیاری از مراسم مذهبی خود را در این مسجد برگزار کرده‌اند. در ادامه به تاریخچه مسجد جامع اوین و نقش یک کار آفرین قجری در ساخت آن پرداخته‌ایم.

نمای آجری مسجد و سردر در کاشی کاری فیروزهای‌اش در خیابان شهید کجوبی در حافظه مشترک اوینی‌ها جایگاه ویژه‌ای دارد و علاوه بر نمازهای یومیه، شبستان این مسجد میزبان بسیاری از مراسم آیینی، از مولودی‌ها و مراسم سوگواری تا مراسم شب‌های ماه مبارک رمضان و... بوده است.

تاریخچه مسجد جامع اوین به دوران قاجار بر می‌گردد. روی کاشی کاری‌های محراب مسجد درج شده است که این مکان مذهبی توسط حاج حیدر شیرازی در سال ۱۲۷۸ هجری شمسی بنا شده و ۴۲ سال بعد، سال ۱۳۲۰ هجری شمسی نیز به‌دست نوه حاج حیدر یعنی حاج علیرضا حیدرین بازسازی شد. سیدمهدی اعرابی، شمیران‌پژوه، در این باره می‌گوید: «حاج حیدر ریخته‌گر شیرازی یک صنعتگر و کار آفرین موفق بود که پس از مهاجرت به اوین در دوره ناصرالدین‌شاه مسجد جامع اوین را بنا کرد. او در ریخته‌گری، از ساخت ظروف تا قطعات نظامی و... که در آن روزگار کاربرد داشت فعال بود. حاج حیدر پس از ورود به اوین در این آبادی خانه و باغی خرید و سپس مسجد را بنا کرد. اولاد ذکور او از آن زمان تاکنون همچنان متولی مسجد جامع اوین هستند.»

اگر چه قدمت مسجد جامع اوین به دوران قاجار بر می‌گردد، اما بنای امروز مسجد در دهه ۴۰ نوسازی شده است. بازسازی مسجد را هم یکی از اعضای خانواده حیدرین برعهده داشت. دکتر ابوالقاسم گرام، فرزند حاج علیرضا، مسجد را بین سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۴۷ از نو بنا کرد تا این یادگار ارزشمند هنوز هم میزبان مراسم مذهبی اوینی‌ها باشد. از خیابان شهید کجوبی که به مسجد جامع اوین می‌رسیم، نمای آجری و گلدسته برافراشته مسجد در همسایگی حسینییه خاطر‌انگیز اوین خودنمایی می‌کند. بنای مسجد طبقه اول است که شبستان طبقه اول در اختیار آقایان و طبقه بالا نیز در اختیار بانوان قرار می‌گیرد. در این سال‌ها چهره‌های مذهبی بسیاری امامت جماعت مسجد جامع اوین را برعهده داشته‌اند، از جمله شیخ حسین محمودی گلپایگانی که از سوی آیت‌الله گلپایگانی از مراجع قم در دهه ۲۰ به‌عنوان امام جماعت مسجد انتخاب و از قم راهی آبادی اوین شد. شیخ حسین محمودی گلپایگانی حدود ۴ دهه مسئولیت امامت جماعت مسجد جامع را برعهده داشت و از چهره‌های مذهبی ماندگار اوین به شمار می‌رفت.

راز سر به مهر تپه تاریخی

■ تپه سر باز
■ محدوده دانشگاه شهید بهشتی

استفاده می‌کردند.»

تپه سر باز اما قدمت چند هزار ساله دارد. گواه این ادعا اشیای باستانی مربوط به هزاره اول و دوم قبل از میلاد است که در اکتشافات باستان‌شناسی سال ۱۳۴۶ در بخش غربی تپه به‌دست آمد. تأییدیه دیگر این ادعا سخنان سیف‌الله کامبخش فرد، باستان‌شناس معروف معاصر است که اعتقاد داشت قرن‌ها پیش در تپه سر باز قلعه‌ای وجود داشته که البته از گزند هجوم نظامیان در امان نمانده است.

با انواع تمرین‌های رزمی حسابی آبدیده شوند. دوران افول و تغییر کاربری تپه سر باز اما از دهه ۴۰ آغاز شد. در این دوران بخش‌هایی از اراضی تپه به دانشگاه ملی واگذار و بخش‌های دیگری از آن نیز ۲ دهه بعد فروخته شد تا در گوشه‌گوشه آن آپارتمان‌های بلندبالا ساخته شود. تپه سر باز اما از این‌رو میان اهالی اوین هنوز نامی آشناست چون کاربری‌های دیگری هم داشت و با جریان زندگی آنها پیوند خورده بود. سیدمهدی اعرابی، شمیران‌پژوه و یکی از اهالی قدیمی اوین، در این باره می‌گوید: «تپه سر باز در ماه مبارک رمضان برای اهالی اوین اهمیت ویژه داشت، چرا که بلندی‌های این تپه به محلی برای رویت هلال ماه شوال تبدیل می‌شد و بزرگان و علمای اوین برای رویت ماه و اعلام عید فطر بر فراز این تپه می‌ایستادند. تپه سر باز کاربری‌های دیگری هم داشت؛ از جمله اینکه دشتیان‌ها برای حفاظت از زمین‌ها هنگام چرای دام و نظارت بر نحوه چرای دام‌ها و نیز میراب‌ها هم برای تقسیم عادلانه آب از بلندی‌های این تپه

دیگر خبری از مراسم صبحگاه سر بازها و صدای منظم کوبیده شدن پوتین‌ها به زمین نیست. تپه سر باز، آن تپه تاریخی اراضی جنوب اوین، اکنون دیگر جای خود را به ردیف آپارتمان‌ها و برج‌ها داده و هیچ نشانی از ایام گذشته ندارد. با وجود این، هنوز هم اهالی اوین و موسفیدان این آبادی کهن شمیران، اراضی جنوبی محله را تپه سر باز می‌خوانند؛ تپه‌ای تاریخی که قدمت آن نه به دوران قاجار و زمانی که سر باز خانه بود، بلکه به قرن‌ها پیش بازمی‌گردد. همانطور که از نام تپه سر باز پیداست چند دهه پیش بلندی‌های این بخش از اوین محلی برای تمرین نظامی سر بازها بود. قدیمی‌های محله می‌گویند ۲ قرن پیش این تپه در محاصره زمین‌های کشاورزی و کشتزارهای جنوب اوین بود و در دوران قاجار نیز بر بلندی تپه سر باز خانه‌ای ساخته بودند تا نظامیان

رمزگشایی از چند واژه رایج میان میراب‌های اوین

■ فرآیند تقسیم آب در آبادی اوین
■ اصطلاحات رایجی چون خوره و هراش

فرآیندی که طی آن یک قطعه زمین در طول یک شبانه‌روز آب می‌خورد و سهم آب به آن می‌رسد، خوره می‌گفتند. وهنگ اصطلاح دیگری بود که با قطع شدن آب از سرچشمه ارتباط داشت. به این صورت که اوینی‌ها به میزان آبی که پس از قطع شدن جریان آب از سرچشمه تا قطع شدن آب ورودی به زمین، به یک قطعه زمین جاری می‌شد وهنگ می‌گفتند. هراش هم به میزان آبی گفته می‌شد که از بندگاه مجاور رودخانه اوین عبور می‌کرد و از کنترل خارج بود.

بسیار در بالادست آبادی در فصل بهار همیشه پرآب بود اما در فصول دیگر برای آنکه آب شرب و کشاورزی به همه طبایفه‌ها و ساکنان اوین و آبادی‌های اطراف برسد باید آب به مساوات تقسیم می‌شد. تقسیم آب اما اصول و قواعدی داشت؛ از جمله اینکه آب را براساس وسعت اراضی آبادی‌ها تقسیم می‌کردند.

اهمیت آب در تامین معیشت کشاورزان و دامداران اوین زمینه شکل‌گیری چند اصطلاح خاص مانند هراش، خوره و وهنگ را فراهم کرد. اوینی‌ها به

«هراش»، «خوره» و «وهنگ»؛ فقط یک شمیرانی اصیل که اهل اوین باشد از معنای این ۳ واژه غرب دربار آب باخبر است. برای اهالی اوین که با دامداری و کشاورزی روزگار می‌گذرانند، آب به‌معنای واقعی مایه حیات بود و معیشت زندگی‌شان را تامین می‌کرد. در این بین، قوانین تقسیم آب در اوین قدیم برای خودش داستانی داشت.

خوشبختانه اوین نیز آب فراوان داشت که بخش اعظم آن از رود دره اوین-در که، به‌عنوان یکی از رود دره‌های پرآب تهران، تامین می‌شد. اوینی‌ها اما برای تقسیم آب مورد نیاز کشاورزی سازمانی منسجم داشتند. سیدمهدی اعرابی، شمیران‌پژوه و یکی از اهالی قدیمی اوین، می‌گوید: «نظم و نسق و قواعد تقسیم آب میان اوین و در که یکی از دمکراتیک‌ترین نمونه‌های محلی سازوکار تقسیم اموال عمومی در تهران بود. به این صورت که آب در گردش ۷ روزه، هر روز متعلق به اوین و ۲ روز نیز به اراضی در که تعلق داشت. آنها برای تقسیم آب قوانین و اصطلاحات خاص خود را داشتند. آنقدر که هر ۲۴ ساعت استفاده از آب جای را یک خوره می‌گفتند و حتی دقیق آن نیز حساب و کتاب داشت.»

اگر چه آبادی اوین هم مثل دیگر آبادی‌های شمیران به دلیل موقعیت جغرافیایی و وجود رود دره‌های